

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-1.7>

Я. В. Журавель

кандидат юридичних наук, доцент,
декан юридичного факультету
Академії праці, соціальних відносин і туризму

Ю. В. Оніщик

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Академії праці, соціальних відносин і туризму

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТАТНЬОГО ЖИТТЄВОГО РІВНЯ СІМ'Ї В УМОВАХ УТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті досліджуються питання особливостей реалізації конституційних економічних прав (права на підприємницьку діяльність, права на працю, права користуватися об'єктами публічної власності, права на власність) щодо забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї в умовах утворення об'єднаних територіальних громад. Визначено, що право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї реалізується, зокрема, завдяки праву на підприємницьку діяльність, праву на приватну власність, праву користування об'єктами публічної власності. Ці права створюють матеріальну базу для забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї. Конституційні економічні права розширюють обсяг забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї. У процесі формування об'єднаних територіальних громад важливим моментом залишається інвентаризація повноважень органів місцевого самоврядування щодо реалізації конституційних економічних прав людини і громадянина, а також самого переліку цих прав. Встановлено, що з метою належного врядування та реформування місцевого самоврядування потрібно створити ефективний механізм реалізації економічних прав людини і громадянина, визначивши його нормативно-правові та організаційно-правові складники. До організаційно-правових складників механізму реалізації економічних прав людини і громадянина у функціонуванні місцевого самоврядування можна віднести такі інституції: територіальні громади та об'єднані територіальні громади. Доведено, що конституційні економічні права на первинному рівні визначаються у нормативно-правових актах вищої юридичної сили, перш за все Конституцією України. Тому і гарантії їх реалізації територіальною громадою та об'єднаних територіальних громад мають бути закріплені відповідно на рівні Основного Закону та законів України. Закріплення повноваження територіальних громад та об'єднаних територіальних громад щодо забезпечення конституційних економічних прав людини і громадянина та достатнього життєвого рівня сім'ї сприяють реалізації загальнодержавної мети – формування соціальної держави.

Значний обсяг повноважень територіальні громади та об'єднані територіальні громади мають щодо реалізації права користування об'єктами публічної власності. Забезпечення права на приватну власність, права на працю та підприємницьку діяльність належно не врегульоване та містить низку прогалин. Тому Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» потребує вдосконалення. Також положення концепції сталого розвитку не набули відображення в цьому Законі, що не відповідає зобов'язанням, узятим на себе Україною. Слід

доповнити статтю 4 «Основні принципи місцевого самоврядування» вказаного Закону принципом сталого розвитку та викласти її в такій редакції: «Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: ... сталого розвитку».

Ключові слова: територіальні громади, об'єднані територіальні громади, достатній життєвий рівень сім'ї, конституційні права, економічні права, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. Актуальними питаннями сьогодення є реформування місцевого самоврядування, децентралізація, утворення об'єднаних територіальних громад. У результаті таких змін мають ефективно реалізуватися права людини та громадянина на локальному рівні. Україна відповідно до Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони взяла на себе зобов'язання щодо належного врядування, сприяння сталому розвитку і ефективній багатосторонності, які є одними з головних принципів для посилення відносин [1]. Реалізація цих зобов'язань неможлива без формування спроможних територіальних громад, які б ефективно забезпечували права людини та громадянина, зокрема економічні. У процесі формування об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) важливим моментом залишається інвентаризація повноважень органів місцевого самоврядування щодо реалізації конституційних економічних прав людини і громадянина, а також самого переліку цих прав.

Проблематика функціонування територіальних громад, ОТГ досліджувалася такими науковцями: М. Баймуратовим, О. Батановим, О. Гончаренко, О. Данильяном, В. Кравченко, Ю. Ковбасюком, О. Майданник, П. Петровським та іншими. Однак питання забезпечення конституційних економічних прав у сучасних умовах за системних змін місцевого самоврядування досить не вивчена.

Метою статті є визначення особливостей реалізації конституційних економічних прав (права на підприємницьку діяльність, права на працю, права користуватися об'єктами публічної власності, права на власність) як основи забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї в умовах утворення об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. О. Майданник слушно вказує: «Вдосконалення української моделі місцевого самоврядування є важливим чинником, що забезпечить проведення конституційної реформи в Україні в частині децентралізації влади й організації місцевого самоврядування» [2, с. 58]. З. Сірик стверджує:

«... основним трендом у сучасній державній політиці регіонального розвитку є створення системи стимулювання політичної та економічної активності громад, розвитку громадянських інституцій на рівні громад, що дасть змогу змінити парадигму місцевого самоврядування і перетворити територіальні громади на спроможні суб'єкти регіонального розвитку та потужні економічні центри, здатні вирішувати самостійно будь-які проблеми соціально-економічного розвитку територій, що їм підпорядковуються» [3, с. 41]. Для того, щоб така конституційна реформа була вдалою, потрібно створити ефективний механізм реалізації економічних прав людини і громадянина, визначивши його нормативно-правові та організаційно-правові складники. До організаційно-правових складників можна віднести місцеве самоврядування та його модернізовані інституції: територіальні громади та ОТГ.

О. Батанов наголошує: «... місцеве самоврядування відіграє важливу роль у реалізації більшості економічних і соціальних прав людини і громадянина та є одним з основних каналів формування в Україні соціально-правової держави та муніципальної влади» [4, с. 150]. У цьому аспекті М. Баймуратов підсумовує з огляду на сучасні реалії: «... модернізація публічної влади тут повинна відбуватися у двох взаємопов'язаних та взаємодетермінованих напрямках: з одного боку, шляхом створення клієнтоорієнтованої системи публічного управління, яка буде невіддільним елементом механізму соціально-економічного і соціально-політичного захисту населення, фактором підвищення його соціальної і політичної активності; а з іншого – створенням ефективно діючої системи муніципальних прав людини, за допомогою якої будуть реалізовуватися не тільки її права, що є системно пов'язаними з місцевим самоврядуванням, гарантіями його існування, функціонування і реалізації, а й з реалізацією саме системного комплексу конституційних прав, свобод і обов'язків, що, природно, реалізуються людиною на локальному рівні функціонування соціуму в межах територіальної громади» [5, с. 10]. Саме на локальному рівні функціонування соціуму людина індивідуально

чи разом з іншими в межах територіальної громади продукує так звані локальні інтереси, що стосуються широкого спектра індивідуальних та групових, колективних прав і свобод та виступають саме як права і свободи людини, яких вона потребує і здійснює в різних сферах життєдіяльності особисто чи разом з іншими мешканцями відповідної території держави [6, с. 97]. Отже, сучасна наука конституційного права прагне створити модернізовану систему реалізації конституційних прав людини і громадянина, які б перш за все забезпечувалися на первинному (локальному) рівні в територіальних громадах та ОТГ. С. Потапенко вказує: «... по суті, ОТГ являє собою «федерацію» територіальних громад з об'єднанням їх майна прав та обов'язків» [7, с. 50].

Конституційні економічні права на первинному рівні визначаються у нормативно-правових актах вищої юридичної сили, перш за все в Конституції України. Тому і гарантії їхньої реалізації територіальною громадою та ОТГ мають бути закріплені відповідно на рівні Основного Закону. Водночас слід вказати на існуючі недоліки реформування місцевого самоврядування. Зокрема, наголошується, що питання створення ОТГ, функціонування та припинення діяльності не досить врегульовані, що створює проблеми у розумінні сутності ОТГ і щоденних практиках цих суб'єктів місцевого самоврядування [7, с. 52]. П. Петровський рекомендує: «А формування ОТГ має здійснюватися в трьох вимірах правового (інституційного) поля – як реалізація конституційних прав окремого громадянина й громади, врахування регіональних особливостей та підпорядкування єдиному нормативно-правовому полю держави. Якраз органічне поєднання цих трьох вимірів і наповнення їх інституційно визначеними повноваженнями та обов'язками зможе перетворити місцеве самоврядування в повноцінного суб'єкта управління на місцевому рівні» [8, с. 114].

Конституцією України визначено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста [9]. Отже, в Основному Законі йдеться про «добровільне об'єднання громад». Такий термін надалі набув свого розвитку в Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. Відповідні повноваження органів місцевого самоврядування визначаються відповідно до Закону України «Про міс-

цеве самоврядування» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Отже, нормативного закріплення набула інституція ОТГ. Також Конституцією закріплено повноваження територіальних громад та ОТГ щодо реалізації повноважень, які стосуються забезпечення економічних прав. На нашу думку, це такі положення: можливість об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби (ст. 142); управління майном, що є в комунальній власності; затвердження програми соціально-економічного розвитку і контролю виконання (ст. 143) [9] тощо. Вказані повноваження територіальних громад та ОТГ допомагають реалізовувати загальнодержавну мету – формування соціальної держави. О. Данильчан наголошує: «Загальноприйнятою світовою практикою розвинутих соціально орієнтованих держав є те, що саме місцеві органи влади та, що найважливіше, органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у перерозподілі засобів, виділених центральними органами місцевим. Це обумовлено тим, що місцеві владні структури краще обізнані з проблеми, що мають місце на певній території й у випадку їх виникнення можуть більш оперативніше їх вирішити... Саме тому задля досягнення соціальної справедливості більш доцільно доручати розпорядження коштами місцевих бюджетів місцевим радам» [10, с. 72].

Для реалізації заявленої у статті мети слід також визначитися із переліком економічних прав, які можуть реалізуватися в умовах формування об'єднаних територіальних громад.

В. Кравченко вважає, що економічні права забезпечують людині можливість вільно розпоряджатися основними факторами виробничої діяльності, яка становить основу існування та розвитку суспільства [11, с. 96]. До економічних прав традиційно відносять право на підприємницьку діяльність, право власності, право на працю. До економічних прав О. Гончаренко відносить також право користування об'єктами публічної власності, під яким розуміє право користування об'єктами державної та комунальної власності (ч. 3 ст. 41 Конституції), право користування об'єктами права власності українського народу (ч. 2 ст. 13 Конституції) [12, с. 43]. Ю. Сульженко вказує: «... конституційні економічні права та свободи – це важлива складова

частина, ланка системи конституційних прав і свобод людини й громадянина. До економічних прав та свобод слід віднести суб'єктивні права і свободи у сфері економічних (майнових) відносин – це насамперед право власності особи, тобто право приватної власності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність (ст. 42); право громадян на користування об'єктами права публічної (суспільної) власності: загальнонародної, загальнодержавної та комунальної (ст. ст. 13, 41); право на працю (ст. 43); право на страйк (ст. 44); право на відпочинок (ст. 45); право на житло (ст. 47); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) [13, с. 18] та деякі інші.

Вважаємо, що останній перелік є дещо розширеним, оскільки право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди слід віднести до екологічних прав людини і громадянина, а право на страйк (ст. 44) – до громадянських, право на відпочинок (ст. 45) та право на житло (ст. 47) – до соціальних. Отже, Конституція України передбачає такі економічні права: право на підприємницьку діяльність, права на працю, право користуватися об'єктами публічної власності, право приватної власності.

До прав людини, що пов'язані з переліком економічних прав, можна відносити також передбачене ст. 48 Конституції право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Таке право реалізується, зокрема, завдяки праву на підприємницьку діяльність, праву на приватну власність тощо, праву користування об'єктами публічної власності. Ці права створюють матеріальну базу для забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї. Так державою передбачено мінімальні соціальні стандарти для гарантування вказаного права, зокрема, відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. Але цим законом передбачено саме мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму, який забезпечується, зокрема, й органами місцевого самоврядування. Конституційні економічні права розширюють обсяг забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї. Так, реалізація права на

підприємницьку діяльність допомагає сім'ям створювати додаткові матеріальні ресурси для себе та відчувати себе забезпеченими, не звертаючись за допомогою до держави. У цьому випадку держава економить ресурси, які б спрямовувала на соціальну допомогу.

Ефективна нормативна та інституційна база підтримки підприємницької діяльності сімей, фермерських сімейних господарств є завданням, зокрема, ОТГ, які є первинними осередками гарантування всіх конституційних прав.

Відповідно до Глави 2 «Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР визначено повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у різних сферах суспільного життя. Причому окремо не виділяються повноваження в економічній та соціальній сферах, а деякі з них деталізуються щодо різних галузей, дотичних до економічної діяльності, також не конкретизуються категорії громадян, яких вони торкаються: повноваження в галузі зовнішньоекономічної діяльності, повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, повноваження у галузі будівництва, повноваження в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку, повноваження щодо управління комунальною власністю, повноваження у галузі будівництва. Усі ці повноваження безпосередньо або опосередковано стосуються реалізації економічних прав людини та громадянина органами місцевого самоврядування. Тобто органи місцевого самоврядування є організаційними інституціями для реалізації економічних прав громадян та, відповідно, забезпечення відповідної бази права на достатній життєвий рівень сімей. Відповідно, такі інституції мають як власні, так і делеговані повноваження в цих сферах, галузях. Зокрема, до повноважень у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку, у яких реалізуються економічні права, можна віднести такі: а) власні: забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів; залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координація цієї

роботи на відповідній території; розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях; б) делеговані повноваження: участь у здійсненні державної регуляторної політики; розгляд і узгодження планів підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, здійснення яких може викликати негативні соціальні, демографічні, екологічні та інші наслідки, підготовка до них висновків і внесення пропозицій до відповідних органів; організаційне забезпечення надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг [14] тощо. Спираючись на аналіз змісту цих повноважень, можна дійти висновку, що останні спрямовані на створення умов для забезпечення економічних прав, які є гарантією реалізації права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Низка повноважень спрямована на забезпечення права користування об'єктами публічної власності, а саме комунальної: забезпечення соціально-культурних закладів, які належать до комунальної власності відповідних територіальних громад; організація за власні кошти і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, жилих будинків, шляхів місцевого значення, а також капітального та поточного ремонту вулиць і доріг населених пунктів та інших доріг, які є складниками автомобільних доріг державного значення (як співфінансування на договірних засадах); управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, які належать територіальним громадам або передані їм молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення [14] тощо. Завдяки вказаним повноваженням забезпечується конституційне економічне право людини і громадянина – користуватися об'єктами публічної власності. Тому, на нашу думку, найбільше повноважень територіальні громади та ОТГ мають щодо реалізації саме цього конституційного економічного права людини і громадянина. Об'єкти публічної власності є матеріальною основою діяльності ОТГ. Право на достатній життєвий рівень сім'ї також включає можливість користування такими об'єктами. У цьому виявляється зв'язок і взаємодія

системи конституційних прав: реалізація одних є гарантією для забезпечення інших. Наприклад, реалізація конституційного економічного права на користування оздоровчими об'єктами комунальної слугує гарантією дотримання права на достатній життєвий рівень сімей із дітьми та є якісним показником реалізації ОТГ своїх повноважень.

Крім того, аналіз вказаних повноважень наводить на думку, що реалізація права на приватну власність, права на працю та підприємницьку діяльність на рівні територіальних громад та ОТГ належно не врегульоване та містить низку прогалин. Зокрема, незрозуміло, як співвідносяться права територіальної громади та суб'єктивне право приватної власності в аспекті проблематики – власність зобов'язує. Отже, у цьому питанні Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» потребує вдосконалення.

Згідно із ст. 31 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV [15] виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад створюють у своєму складі структурні підрозділи з питань реалізації державної регуляторної політики або покладають реалізацію цих повноважень на один з наявних структурних підрозділів чи окремих посадових осіб відповідного виконавчого органу ради. Отже, у цьому прикладі бачимо наділення компетентних органів місцевого самоврядування певними повноваженнями у сфері господарювання задля реалізації економічного права на підприємницьку діяльність.

Реалізація економічних прав органами місцевого самоврядування, зокрема, в ОТГ встановлюється на рівні міжнародних договорів. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. включає загальні положення щодо функціонування місцевого самоврядування, однак не деталізує повноваження. Зокрема, ст. 3 передбачає, що місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ під власну відповідальність в інтересах місцевого населення, а ст. 9 – те, що органи місцевого самоврядування мають право в межах національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень [16]. В Європейській хартії міст зазначається, що

можливість влаштування на роботу є правом кожної людини у працездатному віці в суспільстві для того, щоб вона могла утворювати своїми зусиллями блага міського життя, забезпечення рівних можливостей отримання роботи має стати обов'язком міських влад і те, що відповідні заходи повинні включати заохочення утворення підприємств, фірм і розвиток економічної діяльності для найменш захищених груп населення [17, с. 98, 103]. В Європейській хартії міст II прийнятою у 2008 р., якою вдосконалено положення, викладені у 1992 р., запропоновано державам-учасникам Маніфест нового урбанізму. Так, міста повинні діяти, спираючись на політику сталого розвитку для досягнення історичного компромісу між економічними, соціальними та екологічними вимогами і збереженням навколишнього середовища для наступних поколінь; зміцнення місцевої економіки та місцевої політики на ринку праці [18]. Відповідно, положення концепції сталого розвитку не набули відображення в Законі України «Про місцеве самоврядування», що є прогалиною законодавства та не відповідає зобов'язанням, узятим на себе Україною. Тому слід доповнити ст. 4 «Основні принципи місцевого самоврядування» вказаного Закону принципом сталого розвитку та викласти її в такій редакції: «Міське самоврядування в Україні здійснюється на принципах: ...сталого розвитку».

Отже, реалізуючи конституційні економічні права людини і громадянина, сучасні територіальні громади та ОТГ мають дбати про забезпечення сталого розвитку, який, зокрема, трансформується в достатній життєвий рівень сімей. Зокрема, учені наголошують: «Інститут місцевого самоврядування покликаний відігравати вирішальну роль у впровадженні концепції сталого розвитку, що є можливим за умови дотримання основоположного принципу – системного мислення, розуміння взаємозв'язку між навколишнім середовищем, економікою і суспільством. Відтак це потребує формування стало-орієнтованих знань та світогляду в керівників та населення шляхом удосконалення підготовки управлінських кадрів для місцевого самоврядування» [1, с. 66].

Важливе місце для розвитку місцевого самоврядування та ОТГ під час реалізації економічних прав має відводитися співробітництву територіальних громад. Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. № 1508-VII територіальні громади можуть здійснювати спільне

фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності (ст. 12); утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій (ст. 13), утворення спільного органу управління (ст. 14) [20].

Висновки і пропозиції. Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї реалізується, зокрема, завдяки праву на підприємницьку діяльність, праву на приватну власність, праву користування об'єктами публічної власності. Ці права створюють матеріальну базу для забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї. З метою належного врядування та реформування місцевого самоврядування потрібно створити ефективний механізм реалізації економічних прав людини і громадянина, які забезпечують реалізацію права на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї та визначити нормативно-правові та організаційно-правові складники. Конституційні економічні права розширюють обсяг забезпечення достатнього життєвого рівня сім'ї.

До організаційно-правових складників можна віднести місцеве самоврядування та його модернізовані інституції: територіальні громади та ОТГ. Конституційні економічні права на першому рівні визначаються у нормативно-правових актах вищої юридичної сили, перш за все в Конституції України. Тому й гарантії їхньої реалізації територіальною громадою та ОТГ мають бути закріплені відповідно на рівні Основного Закону та законів України. Закріплення повноваження територіальних громад та ОТГ щодо забезпечення конституційних економічних прав людини і громадянина допомагають реалізувати загальнодержавну мету – формування соціальної держави.

Ефективна нормативна та інституційна база підтримки підприємницької діяльності сімей, фермерських сімейних господарств є важливим завданням, зокрема, ОТГ. Значний обсяг повноважень територіальні громади та ОТГ мають щодо реалізації права користування об'єктами публічної власності. Забезпечення права на приватну власність, права на працю та підприємницьку діяльність на рівні територіальних громад та ОТГ належно не врегульоване та містить низку прогалин. Тому Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» потребує вдосконалення. Також положення концепції сталого розвитку не набули відображення у цьому Законі, що не відповідає зобов'язанням, узятим на себе Україною. Слід доповнити ст. 4 «Основні принципи місцевого самовряду-

вання» вказаного Закону принципом сталого розвитку та викласти її в такій редакції: «Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: ... сталого розвитку».

Список використаної літератури:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. № 84_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 02.11.2019).
2. Майданник О.О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 55–59.
3. Сірик З.О. Економічний розвиток і співробітництво територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 34–42.
4. Батанов О.В. Проблеми реалізації економічних і соціальних прав людини у місцевому самоврядуванні. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 2 (15). С. 145–150.
5. Баймуратов М.О. Децентралізація публічної влади та права людини в місцевому самоврядуванні: питання взаємозв'язку та взаємообумовленості. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, м. Львів, 15 березня 2019 р. / за наук. ред. проф. П. Гураля, проф. О. Сушинського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 9–15.
6. Баймуратов М.О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава* : зб. наук. пр. Одеса, 1997. С. 96–101.
7. Потапенко С.А. Характерні риси об'єднаної територіальної громади. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 2. С. 47–55.
8. Петровський П.М. Теоретико-методологічні основи розвитку ОТГ в Україні. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, м. Львів, 15 березня 2019 р. / за наук. ред. проф. П.Ф. Гураля, проф. О.Є. Сушинського. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 111–115.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.11.2019).
10. Данильян О.Г. Роль місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування в забезпеченні прав і свобод громадян. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2015. № 3. С. 66–77.
11. Кравченко В.В. Конституційне право України. Київ : Атіка, 2000. 320 с.
12. Гончаренко О.А. Система конституційно-правових гарантій права користуватися об'єктами публічної власності. *Право України*. 2006. № 6. С. 42–45.
13. Сульженко Ю.О. Поняття та система економічних прав та свобод людини і громадянина в Україні. *Юридична наука*. 2011. № 3. С. 14–21.
14. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.10.2019).
15. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 02.11.2019).
16. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 02.11.2019).
17. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право) : навч. посіб. / П.Д. Біленчук, В.В. Кравченко, М.В. Підмогильний. Київ : Атіка, 2000. 304 с.
18. Європейській хартії міст II прийнята у 2008 р. URL: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Principle-9.-European-chart.pdf> (дата звернення: 12.11.2019).
19. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації : наук. доп. / редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2014. 128 с.
20. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 12.11.2019).

Zhuravel Ya. V., Onishchuk Yu. V. Features of realization of constitutional economic human rights for ensuring a sufficient standard of living for families in the conditions of formation of united territorial communities

The article deals with the peculiarities of the implementation of constitutional economic rights (the right to business, the right to work, the right to use public property, the right to property) to ensure a sufficient standard of living for families in the conditions of formation of united territorial communities. It is determined that the right to a sufficient standard of living for himself and his family is exercised, including through the right to business activity, the right to private property, the right to use public property. These rights create the material base for a sufficient standard of living for families. The constitutional economic rights extended amount ensuring adequate living standards of families. In the process of forming united territorial communities, an important factor remains the inventory of the powers of local self-government bodies to exercise constitutional economic rights of a person and citizen, as well as the list of these rights. It is established that for the purpose of good governance and reform of local self-government it is necessary to create an effective mechanism of realization of economic human and citizen rights, defining its normative-legal and organizational-legal components. The organizational and legal components include local self-government and its modernized institutions: territorial communities and united territorial communities. It is proved that constitutional economic rights at the primary level are determined in the normative legal acts of the highest legal force, first of all by the Constitution of Ukraine. Therefore, the guarantees of their implementation by the territorial community and the united territorial communities must be enshrined at the level of the Basic Law and the laws of Ukraine. The consolidation of the powers of the territorial communities and the united territorial communities to ensure the constitutional economic rights of the human and the citizen and the adequate standard of living of the family contribute to the achievement of the national goal of forming a social state.

Territorial communities and united territorial communities have considerable authority over the exercise of the right to use public property. Securing the right to private property, the right to work and business is not properly regulated and contains a number of gaps. Therefore, the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" needs improvement. Also, the provisions of the concept of sustainable development were not reflected in this Law, which does not meet the obligations of Ukraine. It is necessary to supplement Article 4 "Basic principles of local self-government" of the said Law with the principle of sustainable development and to state in the following wording: "Local self-government in Ukraine is carried out on the principles of:... sustainable development".

Key words: territorial communities, united territorial communities, sufficient standard of living for the family, constitutional rights, economic rights, local self-government.